

УДК 343.125+343.121

І. Л. Дідюк**ПОНЯТТЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ**

Досліджено нормативно-правові акти, які містять норми такого запобіжного заходу, як домашній арешт. Проаналізовано думки провідних учених в теорії кримінально-процесуальної діяльності, які досліджували питання, пов'язані з домашнім арештом. Визначено вичерпний перелік обставин, що враховуються в разі обрання цього запобіжного заходу. На основі наукових публікацій та нормативно-правових актів як українських, так і зарубіжних визначено поняття і сутність домашнього арешту. Також проаналізовано основні складові поняття домашнього арешту як запобіжного заходу.

Ключові слова: домашній арешт, запобіжний захід, підозрюваний, обвинувачений, житло, обмеження.

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України започаткувало низку нових інститутів. Одним із цих інститутів є такий запобіжний захід, як домашній арешт, оскільки він є новим у вітчизняному законодавстві, ще не відомим за роки незалежності України.

Згідно з положеннями ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [1]. Зрозуміло, що наведене розуміння домашнього арешту не відображає його змісту, а тому в сучасній науковій літературі виникла гостра необхідність дослідження терміна «домашній арешт».

Так, правильно зазначали М. С. Гулякевич [2, с. 8], М. М. Мінгалін [3, с. 14], Г. С. Русман [4, с. 150], Н. В. Ткачова [5, с. 159], Л. К. Трунова [6, с. 49], стверджуючи, що нерозкриття поняття домашнього арешту в кримінально-процесуальних нормах породжує різні невизначені правові питання, серед яких такі: що слід розуміти під житлом (постійне або тимчасове місце проживання (місце перебування) підозрюваного, обвинуваченого: будинок, квартиру, дачу, готель, пансіонат, орендоване житло); чи можна залишати житло за умови необхідності відвідування місця роботи, навчання, лікувальних установ, місць дозвілля, магазинів та інших місць або виходити з дому в певний час і чи необхідно при цьому повідомляти наглядовий орган тощо.

Загалом у теорії кримінально-процесуальної діяльності питання домашнього арешту, в тому числі й понятійного апарату, досліджували та розробляли вчені К. Т. Балтабаєв, В. М. Биков, Д. А. Лисков, М. Й. Вільгушинський, Ю. А. Ліхолотова, О. М. Коріняк, О. П. Кучинська, В. О. Попелюшко, О. М. Слободян, О. Ю. Тартаров, В. І. Фаринник, М. С. Цуцкірідзе та інші.

Метою статті є визначення поняття домашнього арешту шляхом аналізу вітчизняних та зарубіжних нормативно-правових актів і думок провідних учених.

У тлумачних словниках термін «домашній арешт» визначається по-різному: акт обмеження особистої свободи [7, с. 281]; заборона виходу з будинку; форма покарання; запобіжний захід [8, с. 22]; утримання під арештом у себе на квартирі [9, с. 760]; розпорядження не виходити з дому [10, с. 22] тощо. Однак і наведені визначення не відображають у повній мірі сутності домашнього арешту.

Поряд із наведеним у наукових публікаціях зазначено, що домашній арешт – це запобіжний захід процесуального примусу з обмеженням свободи та особистої недоторканності підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення належної поведінки вказаних осіб, із залишенням їх в умовах «м'якої» ізоляції, що дозволяє максимально задовольнити природні права особистості [11, с. 11].

На думку Н. В. Ткачової, домашній арешт полягає в обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого у вигляді ізоляції його від суспільства за місцем постійного проживання [5].

Г. С. Русман під обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, під час застосування домашнього арешту, визначав повну або часткову їх ізоляцію від суспільства з установленням заборон на спілкування, передбачених кримінально-процесуальним законодавством [4, с. 151].

В. І. Сергеев зазначає, що домашній арешт полягає у встановленому законом обмеженні свободи пересування підозрюваного (обвинуваченого) у період його перебування в індивідуальному житловому будинку зі входними в нього житловими та нежитловими приміщеннями, тобто в забороні залишати своє домоволодіння без дозволу особи, яка проводить досудове розслідування [12, с. 224].

Ю. І. Стецовський зазначає, що навряд чи слід вважати правильним застосування арешту лише тому, що він майже повністю виключає втечу обвинуваченого у вчиненні злочину та усуває перешкоди для встановлення істини. На його думку, потрібне більш широке поняття оптимальності заходів примусу, яке включатиме не лише досягнення їх цілей, але й безумовну потребу у визначенні саме арешту. В той же час даний запобіжний захід забезпечує належну поведінку обвинуваченого та набагато менше, ніж арешт, обмежує права громадян [13, с. 173].

Досить повно розкрито поняття домашнього арешту російським науковцем Ю. Г. Овчинниковим [14, с. 32], під яким він розуміє міру процесуального примусу, визначену за рішенням суду, за вчинення злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад два роки з істотним обмеженням особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого (із збереженням права проживати в своєму житлі) і покладанням на них заборон спілкуватися з певними особами, отримувати і відправляти кореспонденцію, вести переговори з використанням будь-яких засобів зв'язку [15, с. 6].

В. А. Светочев, досліджуючи вказане поняття, визначив його структурні елементи, а саме: домашній арешт – це запобіжний захід; застосовується за рішенням суду (в окремих зарубіжних країнах – прокурора чи його заступника), за наявності передбачених законом підстав, з урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин; полягає в застосуванні «легкої форми» ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства без утримання під вартою; застосовується, коли фактично є підстави для взяття під варту, однак повна ізоляція особи не викликана необхідністю або доцільністю; ізоляція від суспільства може бути повною або частковою та повинна дозволяти максимально задовольнити природні права особистості й здійснюється за місцем постійного проживання підозрюваного (обвинуваченого); супроводжується встановленням обмежень і заборон [16, с. 72, 73]. Аналогічну позицію висловила і Л. К. Трунова [6, с. 49].

У разі застосування домашнього арешту до підозрюваного, обвинуваченого, крім вищезгаданих обмежень, застосовуються: заборона прийому будь-кого у себе вдома; електронні засоби контролю та в покладення на них обов'язку завжди мати при собі ці засоби й забезпечувати їх роботу; покладення обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки чи інші сигнали контролю, телефонувати або особисто з'являтися у визначений час до ОВС, які здійснюють контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого; встановлення спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їхнім житлом, а також охорона житла або відведеного їм для житла приміщення; інші подібні заходи, які забезпечують певну поведінку і несувору ізоляцію від суспільства [17, с. 18].

Згідно із закріпленими в Модельному КПК для держав – учасниць СНД (ст. 175) [18] положеннями домашній арешт полягає у «відносно несуворій» ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства без утримання його під вартою, але із застосуванням обмежень, визначених рішенням суду. Він може супроводжуватися заходами, що застосовуються окремо або в допустимій сукупності, про які йшлося вище.

Також у межах даного дослідження, на нашу думку, доцільно навести визначення домашнього арешту, передбачені кримінально-процесуальним законодавством деяких країн, зокрема: зобов'язання підозрюваного в зазначений час бути за місцем проживання, а не в громадських місцях, і спілкуватися з певними особами (КПК Литовської Республіки) [19]; у примусовому порядку обмежується свобода переміщення особи з установами того, що вона повинна постійно перебувати у своєму будинку (квартирі), що їй забороняється вступати в контакт із зазначеними в постанові або ухвалі особами з використанням засобів зв'язку, листування або посередників (КПК Латвійської Республіки) [20]; запобіжний

захід, який полягає в обмеженнях, пов'язаних зі свободою пересування обвинуваченого (КПК Киргизької Республіки) [21].

Окремо, на нашу думку, доцільно навести термін, передбачений законодавством Республіки Казахстан. Згідно з Інструкцією про застосування домашнього арешту як запобіжного заходу [22] під домашнім арештом тут розуміють запобіжний захід, який застосовується із санкції прокурора або за рішенням суду до підозрюваного, обвинуваченого за наявності підстав, передбачених кримінально-процесуальним законом, із залишенням їх в умовах ізоляції, що дозволяє максимально задовольнити природні права особистості. З даного визначення зрозуміло, що законодавством Республіки Казахстан передбачається застосування домашнього арешту на підставі санкції прокурора, що не відповідає Європейській конвенції з прав людини, оскільки в разі його застосування обмежуються конституційні права і свободи особи, обмеження яких можливе лише із санкції суду.

На нашу думку, сутність домашнього арешту полягає в обмеженні конституційних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, при цьому вказані обмеження встановлюються лише на підставі рішення слідчого судді, суду, під якими необхідно розуміти: обмеження й заборона свободи пересування, спілкування з певною категорією осіб, користування засобами зв'язку тощо.

У той же час законодавець визначив вичерпний перелік обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу. До них належать: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі в разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у вчиненні кримінального правопорушення; вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці їх постійного проживання, у тому числі наявність у них родини й утриманців; наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; репутація підозрюваного, обвинуваченого; їхній майновий стан; наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; дотримання ними умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися раніше; наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини (ст. 178 КПК України) [1].

Слід також зазначити, що КПК України встановлено обов'язок слідчого, прокурора не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання надати підозрюваному, обвинуваченому копію

клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (ст. 184 КПК України).

Наявність вказаного положення надає можливість підозрюваному, обвинуваченому сформулювати «лінію захисту» та висловити свої доводи щодо спростування необхідності та доцільності застосування конкретного чи запобіжного заходу взагалі.

Важливими для слідчої діяльності є і роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, в яких роз'яснюються положення КПК України, застосування яких на практиці викликає певні труднощі або суперечності.

Так, в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду у цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 р. «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» роз'яснено деякі положення з даного приводу, а саме вказано, що правильною слід вважати практику тих слідчих суддів, які застосовують домашній арешт, з'ясувавши при цьому думку власника житла (якщо він відомий) та оцінивши усі обставини в сукупності, у тому числі: міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання; наявність у нього родини й утриманців (місце їх фактичного проживання); достатність застосування такого запобіжного заходу для запобігання ризикам, визначеним у ст. 177 КПК України, зокрема спробам підозрюваного, обвинуваченого переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду тощо [23].

Також, обираючи як запобіжний захід домашній арешт, слідчий суддя, суд повинні переконатися в наявності житла у підозрюваного, обвинуваченого; можливості забезпечувати себе побутовими послугами; ознайомитися з відомостями, які характеризують підозрюваного, обвинуваченого (характеристика з місця роботи, навчання, проживання); в наявності сім'ї, постійної роботи тощо.

Враховуючи наведені поняття, в тій чи іншій мірі погоджуючись із ними, на нашу думку, під терміном «домашній арешт» необхідно розуміти запобіжний захід, який полягає в обмеженій ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства без утримання під вартою, шляхом обмеження їх конституційних прав і свобод на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає в: забороні залишати житло повністю або в певний час доби; забороні користуватися побутовими послугами (телефонні переговори, відправлення кореспонденції, використання засобів зв'язку, мережі Інтернет тощо); забороні спілкуватися з певними особами; застосуванні електронних засобів контролю; покладанні на підозрюваного, обвинуваченого обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто прибувати в певний час до органу, який здійснює нагляд за поведінкою

підозрюваного, обвинуваченого; встановленні спостереження за підозрюваним, обвинуваченим або їхнім житлом, а також в охороні житла або відведеного їм для житла приміщення; інших подібних заходах, що забезпечують належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91. 2. Гулякевич М. С. Актуальные проблемы применения домашнего ареста в Российской Федерации / М. С. Гулякевич // Российский следователь. – 2006. – № 11. – С. 7–10. 3. Мингалин Н. Н. Безжизненные нормы нового УПК РФ / Н. Н. Мингалин // Следователь. – 2004. – № 8. – С. 14–18. 4. Русман Г. С. Судебный контроль за избранием меры пресечения в виде заключения под стражу, домашнего ареста : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Русман Галина Сергеевна. – Челябинск, 2006. – 192 с. 5. Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России : монография / Н. В. Ткачева ; науч. ред. А. В. Кудрявцева. – Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2004. – 192 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kalinovskiy-k.narod.ru/b/tkacheva/1-1.htm>. 6. Трунова Л. К. Домашний арест как мера пресечения / Л. К. Трунова // Российская юстиция. – 2002. – № 11. – С. 49–50. 7. Кравець Є. Я. Домашній арешт / Є. Я. Кравець, В. В. Скибицький // Юридична енциклопедія : у 6 т. – Т 2 : Д–Й. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – 774 с. 8. Словарь русского языка. – 2-е изд., испр. и дополн. / сост. С. И. Ожегов ; под общ. ред. акад. С. П. Обнорского. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1952. – 843 с. 9. Толковый словарь русского языка / [под ред. проф. Д. И. Ушакова] ; Гос. ин-т «Советская энциклопедия». – М. : ОГИЗ, 1935. – Т. 1. – 844 с. 10. Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка / В. Даль. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – Т. 1. – 680 с. 11. Балтабаев К. Т. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Балтабаев Кайрат Тулеутаевич. – Караганда, 2001. – 18 с. 12. Комментарий к формам документов Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации / под ред. В. И. Сергеева. – М. : Юстицинформ, 2002. – 296 с. – (Б-ка ж-ла «Право и экономика»). 13. Стецовский Ю. И. Право на свободу и личную неприкосновенность: нормы и действительность / Ю. И. Стецовский ; отв. ред. С. А. Пашин. – М. : Дело, 2000. – 720 с. 14. Овчинников Ю. Г. Понятие, цели и сущность домашнего ареста как меры пресечения в уголовном судопроизводстве России / Ю. Г. Овчинников // Следователь. – 2003. – № 5. – С. 31–38. 15. Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Овчинников Юрий Георгиевич. – Омск, 2006. – 22с. 16. Светочев В. А. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Светочев Виталий Александрович. – Калининград, 2009. – 213 с. 17. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Наука і практика. – К., 2010. – № 7 (118). – С. 17–19. 18. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников СНГ : принят на 7-пленарном заседании Межпарламент. Ассамблеи государств. – участников СНГ 17 февр. 1996 г. [Электронный

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cisatc.org/135/154/242>. **19.** Уголовно-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 21 апр. 2005 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html. **20.** Кримінально-процесуальний кодекс Латвійської Республіки від 14 берез. 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpraieska.showdoc_1?p_id=319053. **21.** Уголовно-процесуальний кодекс Киргизської Республіки від 30 июня 1999 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?regnom=395. **22.** Об утверждении Инструкций о применении залога и домашнего ареста в качестве меры пресечения : приказ МВД Республики Казахстан от 6 окт. 2005 г. № 590, ГП Республики Казахстан от 22 окт. 2005 г. № 56, Ком. нац. безопасности Республики Казахстан от 22 окт. 2005 г., Агентства Республики Казахстан по борьбе с экон. и коррупц. преступностью (Финансовой полиции) от 7 окт. 2005 г. № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.base.spininform.ru/show.fwx?Regnom=9510>. **23.** Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

Надійшла до редколегії 09.10.2013

Дидюк І. Л. Поняття домашнього ареста

Исследованы нормативно-правовые акты, содержащие нормы такой меры пресечения, как домашний арест. Проанализированы мнения учёных в теории уголовно-процесуальной деятельности, исследованы вопросы, связанные с домашним арестом. Определён исчерпывающий перечень обстоятельств, учитываемых при избрании этой меры пресечения. На основе научных публикаций и нормативно-правовых актов как украинских, так и зарубежных определены понятие и сущность домашнего ареста. Также проанализированы основные составляющие понятия домашнего ареста в качестве меры пресечения.

Ключевые слова: домашний арест, мера пресечения, подозреваемый, обвиняемый, жильё, ограничения.

Didyuk I. L. The concept of house arrest

Legal acts of foreign countries, which contain rules of preventive punishment – house arrest are investigated and the concept of house arrest by is defined analysis national and international legal acts and opinions of leading scientists. The analysis of opinions of leading scientists in procedural criminal theory, who investigated issues of house arrest is made. Exhaustive list of circumstances, considered while choosing restraint are investigated. Based on scientific publications and national and international legal acts the concept and essence of house arrest are determined. The analysis of the main components of restraint's concept like house arrest is realized.

Methods: comparative and formal logical. **The relevance of the research** is novelty of preventive punishment of house arrest in Ukrainian legislation, including lack of elaboration of the institute of criminal procedure. **The field of implementation:** criminal and procedural law, operative and search activity, criminalistics. **The practical value of the paper:** some provisions of the article may be used while preparing amendments into the criminal and procedural law, writing monographs or educational and methodical manuals. **The conclusions:** the analysis proves a lack of the theoretical and practical elaboration of issues of restraint – the house arrest and peculiarities of its application in the new Ukrainian criminal procedural legislation.

Keywords: house arrest, restraint, suspect, accused, housing, restrictions.

УДК 343.2/.7(477):341

О. О. Житний

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Розглянуто нормативні й теоретико-методологічні передумови визнання одним із джерел кримінального права України елементів міжнародної нормативної системи. У дослідженні застосовано діалектичний та історичний методи, системно-структурний аналіз. Актуальність роботи визначена її спрямованістю на встановлення характеру впливу міжнародних договорів України, принципів та норм міжнародного права й інших елементів міжнародної нормативної системи на сучасне кримінальне право України. У ній наведено аргументи на користь позитивного висновку про визнання елементів міжнародної нормативної системи формальним джерелом зазначеної галузі, а політичних, економічних і соціокультурних процесів, які протікають на рівні міжнародного спілкування, – її матеріальним джерелом. Отримані результати мають сприяти еволюції вітчизняної кримінально-правової доктрини і практики кримінально-правової охорони.

Ключові слова: кримінальне право, джерела кримінального права, міжнародна нормативна система, взаємодія, гармонізація.

В умовах розбудови в Україні правової держави виникає потреба у певному переосмисленні деяких основоположних засад вітчизняної правової системи. Зокрема, у вітчизняному кримінальному праві великого значення набуває проблема його джерел, що зумовлена, зокрема, активізацією інтеграції України до міжнародної демократичної спільноти. Крім того, в умовах глобалізації, яка стала однією з мегатенденцій розвитку людської цивілізації та змін у структурі, характері й динаміці злочинності, інтернаціоналізації й транснаціоналізації останньої, країна повинна продовжити роботу зі створення сучасної моделі національного кримінального права як інструменту охорони на національному та наднаціональному

© Житний О. О., 2013